

Gazdaság és társadalom a kora újkorban

Gecsényi Lajos: Gazdaság, társadalom, igazgatás. Tanulmányok a kora újkor történetéből. Győr 2008. Szerkesztette Katona Csaba. 497 lap

E szép kiállítású kötet néhányat tartalmaz azokból a tanulmányokból, amelyeket Gecsényi Lajos, a MOL volt főigazgatója, egyetemi tanár, tapasztalt történész-levéltáros, Magyarország volt bécsi levéltári képviselője, szakfolyóiratok szerkesztője évtizedeken át írt. Gecsényi Lajos győri, itt volt sokáig levéltári igazgató, és levéltári forrásokból is kiválóan ismeri városa történetét. De erre használta fel bécsi tartózkodását is: számos bécsi levéltári adatot értékesített és értékesít a császárváros és Magyarország között fennálló évszázados kapcsolatok tárgykörében.

A kötet sok dolgozata a 16–17. századi Győről szól. A szerző elemzi e város és a környező vármege gazdaságát, társadalmi fejlődését, önkormányzatát, közigazgatását, birtokviszonyait. Gazdagítja a magyarországi várostípusokról szerzett ismereteinket azzal, hogy Győrt mint erődvárost ismerteti és elemzi. Bebizonyítja, hogy a 16. század második felében a török előnyomulás magával hozta a város védelmi rendszerének megerősödését, s így vált Győr városa erődvárossá, ami ekkortájt jól ismert európai várostípus volt.

A bécsi évek lehetővé tették Gecsényi Lajos számára, hogy nemcsak gazdasági, hanem társadalmi és kulturális vonatkozásban is főleg kapcsolattörténeti ismeretekkel gazdagítsa a szakirodalmat. *Az Edlasperg-ügy (A magyar kereskedők bécsi kapcsolatai a 16. század első felében), Kelet-magyarországi*

kereskedők a nyugati távolsági kereskedelemben 1546-ban, „Török áruk” és „görög kereskedők” a 16–17. századi királyi Magyarországon és más tanulmányok bizonyítják, hogy Gecsényi Lajos Bécsben is folyamatosan tanulmányozta az osztrák–magyar kapcsolatokat, hogy következetesen értékesítette az erre vonatkozó levéltári adatokat.

Számunkra különösen fontos, hogy a szerző Erdélyre (Kolozsvára, Brassóra, Szebenre és más városokra) vonatkozó számos bécsi adatot hasznosít. Az is sokatmondó, hogy az esetenként Bécs megkezdésével folytatott magyar–német kapcsolatokat – ezek Erdélyre is jellemzőek – sem hagyja parlagon heverni (*Folytonosság és megújulás Magyarország és a felnémet városok gazdasági kapcsolataiban a középkortól a kora újkorig*).

Ma Gecsényi Lajos egyike azoknak a magyarországi történész szakembereknek, akik sohasem feledkeznek meg a társadalom fejlődésének, a gazdaság történetének lényeges voltáról a történettudományban. Annak is tudatában van, hogy az erdélyi és bánági társadalom története a közép- és újkorban szerves része Közép-Európa és a nyugati, déli, északi európai vidékek megbonthatatlan, egységes történetének. E szempontok bőségesen indokolják a 2008-ban megjelent kötet változatlan jelentőségét.

Pap Ferenc

Ötvösök a fejedelemség kori Kolozsváron

Flóra Ágnes: Prestige at Work. Goldsmiths of Cluj/Kolozsvár in the Sixteenth and Seventeenth Centuries. VDM, Saarbrücken 2009. 100 lap

Fontosnak tartjuk Flóra Ágnes kötetének értékelését, mert eddigi tanulmányai (*Taking Pride of Place: Goldsmiths of Cluj (Kolozsvár) in the Sixteenth and Seventeenth Centuries.* = Annual of Medieval Studies

at CEU vol. 10, 2004. 181–202; *A kora újkori kolozsvári elit portréja.* = Urbs. Magyar várostörténeti évkönyv III. 2008. 133–144; *Rekatolizáció és provokáció? A kolozsvári jezsuita kollégium alapítása*

és a városi tanács. = F. Romhányi Beatrix, Kendeffy Gábor [szerk.]: *Szentírás, hagyomány, reformáció. Teológiai- és egyháztörténeti tanulmányok.* Gondolat, Bp. 2009. 287–296; *Polgári karrier – polgári lét Kolozsváron a reneszánsz korában.* Történelmi Szemle LI/ 2009/4. 481–501.) és e munkája alapján is joggal feltételezhetjük, hogy Kolozsvár és Erdély kora újkori várostörténetének újabb felkészült kutatójára hívhatjuk fel a figyelmet. Úttörő kiadványról beszélhetünk, ugyanis a korábbi munkáktól eltérően angol nyelven ír a kolozsvári kora újkori ötvösségről. A szerző a budapesti Central European University Középkor-történeti Tanszékének PhD-hallgatója és a Román Országos Levéltár Kolozs megyei Igazgatóságának levéltárosa. Amint azt az előjáróban hangsúlyozza, a könyv alapját magiszteri dolgozata képezte, melynek kiadását és terjesztését az évente több ezer, a tudomány számos területét átfogó, a legfrissebb akadémiai szintű kutatási eredményt (magiszteri dolgozatokat, doktori disszertációkat és más kutatásokat) közzétevő saarbrückeni Verlag dr. Müller (VDM) karolta fel.

A kötet témája – az ötvösség története – mindig kiemelt érdeklődésre számíthatott. Kolozsvár esetében is, ha csak Finály Henrik, Deák Farkas, Jakab Elek, Novák János, Samuil Goldenberg és Bunta Magda nevét említjük, kitűnik, hogy egy sor neves kutató boncolgatta már a helyi ötvösség történetének különböző vetületeit. Felmerülhet hát a kérdés, hogy milyen újabb adatokkal bővíthetjük még ismereteinket. A válaszhoz Bunta Magda munkájának (*Kolozsvári ötvösök a XVI–XVIII. században*) az ötvösöknek a városban betöltött társadalmi és gazdasági szerepére vonatkozó megjegyzéseit elevenítjük fel. Ő megállapította ugyan, hogy a 16. század végére kialakult Kolozsváron egy, a városvezetésben is részt vevő iparos-kereskedő réteg, melynek tagjai között nagy számban voltak ötvösök is, azonban adatok és átfogóbb levéltári kutatások hiányában mégsem sikerült tisztáznia, hogy e réteg fő foglalkozása az ipar avagy a kereskedelem volt-e, mint ahogy azt sem, hogy melyek voltak azon további tényezők, melyek az ötvösök városi státuszának látványos növekedését elősegítették.

Flóra Ágnes éppen a Bunta Magda által függőben hagyott kérdéskör beható elemzését vette célba Pierre Bourdieu francia szociológus elméletének az alkalmazásával. Az elmélet kulcsszava a „tőke”. Különböző összetevőinek – *gazdasági tőke*, azaz az egyén pénzügyi és egyéb bevételeinek összessége; *kulturális tőke*, az egyén társadalmi mobilitását biztosító intellektuális javainak halmaza (tudáskészlet, képességek, magatartásformák, kommunikációs készségek, attitűdök); *társadalmi tőke*, azaz az egyén társadalmi kapcsolathálóján keresztül mozgósítható erőforrások összessége – vizsgálata során az egyén társadalmon belüli pozíciója határozható meg. Szerzőnk ezt az elemzési sémát alkalmazza a 16–17. századi kolozsvári ötvösség esetében. Bármennyire is merész ötletnek tűnik egy 20. századi nyugati szociológiai vizsgálati módszert visszavetíteni a 16–17. századi erdélyi viszonyokra, látni fogjuk, hogy ez a kísérlet egyáltalán nem eredménytelen. Még akkor sem, ha a hasznosítható források – céhes, tanácsi és törvénykezési jegyzőkönyvek, számadáskönyvek – mennyisége első látásra nem kecsegtet átütő sikerrel. Aprólékos áttekintésük során azonban a szerző az adatoknak olyan mennyiségét tárta fel, melyek hitelesítik következtetéseit.

Elemzését – elsősorban a magyar történeti realitásokban kevésbé jártas idegen olvasóira való tekintettel – a mohácsi csata utáni időszak országos politikai helyzetének bemutatásával kezdi. Ebbe ágyazza bele Kolozsvár város és az itteni ötvöscéh 15–16. századi történetét, rámutatva azokra a tényezőkre, melyek közrejátszottak a céh felvirágzásában a 16. század második felében.

Ezután, az elemzés lényegi részébe bocsátkozva, a kolozsvári ötvösmestereknek a város vezetői testületeiben betöltött szerepét vizsgálja. Alapfeltevése szerint ugyanis, ha valakire a város választott képviselőjeként közéleti funkciókat bízna, az kulturális tőkájének tükrö. A város öngazgatási rendszerének tömör bemutatását követően kihangsúlyozza, hogy a céh tagjainak közel harmada – centumvirként, fő- és királybíróként, esküdtpolgárként, sáfárpolgárként vagy az adóigazgatás tisztségviselőjeként – vállalt szerepet ilyen téren, ezáltal az ötvöscéh tekinthető a

legaktívabbnak a városi testületek közül. Arra is rámutat, hogy sikerük kulcsa a pénz- és vagyonkezelés terén szerzett gyakorlati ismereteiknek, vagyoni helyzetüknek, a céh városi presztízsének, továbbá a tagok egyéni ambícióinak a szerencsés ötvöződésében keresendő. Új, lényeges észrevételeket tesz a királybíró hatáskörének bemutatásakor is, megállapítva, hogy e tisztségviselő a 16–17. században már nem a központi hatalom, hanem a városlakók közös érdekeit leginkább érintő ügyekben, a bíróval ellentétes „nációhoz” tartozó városiak képviselője volt. Ugyanerre az eredményre vezettek, a királybíró városi bíraskodásban betöltött szerepével kapcsolatos saját megfigyeléseink is. A szerző azon kijelentését (13. old.), miszerint a budai jog bizonyos előírásai – 1488-as átvételüket követően – 1573-ig szabályozták a város belső életét, az eljárók megválasztását és tevékenységét, csak az évszám utolsó két számjegyének véletlen felcseréléseként értelmezhetjük. Az 1537 decemberében alkotott városi statútum ugyanis számos olyan kitételel tartalmaz, melyek a korábbi, valóban budai jogon alapuló statútumokat kiegészítik.

Két táblázatba foglalva megtaláljuk továbbá az összes ötvöst, aki az elemzett időszakban a városvezetésben szerepet vállalt. Az első (21. old.) az alsó tanács tagjai – fő- vagy királybíró, esküdtpolgárok, sáfárpolgárok – hivatalviselési időpontjainak évenkénti keresztmetszetét mutatja be. A fehér-feketében közölt táblázatban azonban sajnos az eredetileg különböző színű jelölések néha teljességgel érvényüket veszítik. A következő táblázat – többoldalas adatbázis, mely az adatok összegyűjtésének időigényessége miatt folyamatosan bővülő korpusz – (22–26. old.) a városi közfunkciókat betöltő összes ötvös nevét, valamint tisztségviselésének időpontját tartalmazza. Talán szerencsésebb lett volna az ötvösök centumviri megbízatásának jelölésénél minden ötvös esetében feltüntetni a hivatalviselés kezdő (azaz a tanácsba kerülés vagy az első említés), illetve záróévét. Ugyanis, ifjabbik Filstich Péter esetében például, a városi realitásokban járatlan olvasónak úgy tűnhet, hogy ő 1597-es sáfárpolgárságát, 1598–1601-es szenátorságát és 1602-es vonásigazgatóságát

követően vált 1603–1605 között a százférfiak tanácsának tagjává, holott valamennyi korábbi tisztsége a centumviri kinevezésének a függvénye volt. Az esetleges félreértelmezések elkerülése érdekében, a fejlődésben előforduló tisztségek angol megnevezése mellé, jelmagyarázatban, talán nem lett volna hasztalan megadni a forrásokban felmerülő latin, illetve magyar előfordulási formákat is (auditor – *exactor*; *számvevő*; tax rectifier – *dicator*; *vonásigazgató*). Véleményünk szerint indokolt lett volna továbbá a tisztségek közé besorolni az egyházi intézményét is, mely tisztség betöltése szintén a centumvirek hatáskörébe tartozott, és melyet például Igyártó Simon ötvös 1584–1597 között majdnem másfél évtizeden keresztül töltött be. A két táblázat adatainak összevetésekor azonban néhány eltérés is észlelhető. Az elsőből Igyártó Simon neve maradt ki, a második pedig nem említi Bornemissza János, Szegedi György, Tótházi István és Váci Péter nevét. Néhány esetben – Asztalos Péter, Balázsfői Bálint, Bornemissza Gergely és Rázmán István – a megadott hivatalviselési évek között is előfordulnak eltérések.

A kolozsvári ötvösök gazdasági tőkéjének a feltérképezésére a dolgozat következő részében tesz kísérletet a szerző. Az 1599–1637 között Kolozsváron működő harmincadvám naplóját vizsgálva csupán az ötvösök egy vékony rétegének esetében sikerült kimutatnia intenzív, de kevésbé intézményesült távolsági kereskedelmi tevékenységet, olyat, ami egyébként a teljes városi társadalomra érvényes volt. Bortizedlisták adatainak elemzéséből azt is kimutatta, hogy az ötvösök szőlőtermesztő és borárúsító tevékenysége is csupán közepes intenzitású volt, szőlőbirtokok megszerzésére nagyobb összegeket nem fordítottak. Városi sütőházak birtokosai között is találunk néhány tehetősebb ötvöst, jövedelmük azonban főként az ötvöstárgyak értékesítéséből származott. Fő megrendelőiknek a városvezetés, a fejedelem, valamint a vármegyei nemesség bizonyultak, azonban a 17. század közepétől a város központjában fenntartott ötvösbolt alkalmi vásárlók meglétét is valószínűsíti. A nyersanyag beszerzése szempontjából a városi aranyváltó és a pénzverő kamara döntő szerepe volt,

és egyúttal az ott tevékenykedő ötvösök hírnevének öregbítését is szolgált.

A következő részek az ötvöscsaládokon belüli férfi és női szerepek áthagyományozódási szokásait vizsgálják, egyaránt rávilágítva gazdasági és társadalmi tőkékjük bizonyos vetületeire. Az apa-fiú viszonyt illetően rámutat a szerző, hogy mivel e családok kizárólag egy utódnak hagyományozták át a mesterséget, egyrészt az utólagos családi konkurenciát és a műhelyek hierarchikus rendjének a családi kapcsolatok általi felülírását küszöbölték ki, másrészt a család társadalmi kapcsolatainak hálóját szélesítették azáltal, hogy a többi utódot a városi élet más területeire kényszerítették. A kereskedelemben is érdekelt családok esetében azonban a szerteágazó feladatok több családtagnak biztosítottak helyet egyazon vállalkozás keretein belül. Több család – Vicei, Filstich, Dési, Gyulai, Szakáll – példáján bemutatja azonban azt is, hogy ritka kivétellel a kolozsvári ötvösök életében a kereskedelem csak másodlagos szerepet töltött be. Kézműves öntudattal rendelkező kézműves kereskedőknek vagy csupán kézműveseknek tekinthetők valamennyien, kiknek alkalmi kereskedelmi tevékenysége nem vált esetleges közéleti ambícióik fő mozgatórugójává és támaszává sem. A városvezetésben részt vállaló ötvösök jelentős hányadában, továbbá a funkció apáról fiúra szálló gyakori hagyományozása hátterében részint az ötvöscéhnék és tagjainak presztízsét és gazdagságát, részint e családoknak a városvezető elítélt kijáró előnyökhöz való ragaszkodását kell látnunk.

Érdekfeszítő az az aprólékos elemzés, melynek során a szerző azon praktikákra derít fényt, melyek segítségével e családok női tagjaikat is bevonták – férjeik társaiként, a lányok kiházásítása által, az özvegyek a családi vállalkozás folytatóiként, újraházasodás esetén pedig átörökítőiként – vagyonuk, társadalmi kapcsolataik és városi befolyásuk megőrzésébe, sőt kiterjesztésébe. Herceg Antal esete a legbeszédesebb, aki lányai kiházásításával párhuzamban családjá városi hatalmát és befolyását is jelentősen növelte. 1580-ban például két veje töltötte be a városi fő-, illetve a királybírói tisztséget, fia pedig esküdt polgárként vett részt a város vezetésében. Ugyancsak

vejei révén került rokonságba egyszerre a városi szász náción és egy másik városi jelentős céh, a szabók egyik képviselőjével.

Az elemzés utolsó részében az ötvösök városi, térbeli szóródását vizsgálva a szerző egy pozitív értelemben vett lakóhelyi szegregáció létrejöttére mutat rá. Egyfelől hírnév kérdése volt a város központjához közel, más tehető polgárok szomszédságában lakni, másfelől áruik reklámja szempontjából is előnyt jelentett a város kulcsfontosságú helyein élni. A szakmai és egyéni ambícióik szempontjából kiemelt fontosságú helyek – városház, aranybevéltő kamara – vonzó hatását érzékeljük főként akkor, ha a városházhoz közelebb fekvő városrészekben (pl. a Farkas utcai fertályban) lakó ötvösök koncentrációját tekintjük. Helyet kapott e részben egy Kolozsvár utcahálózatát ábrázoló térkép is. Véleményünk szerint azonban a szerző elemzését sokkal szemléletesebben támasztotta volna alá egyik korábbi munkájában már bemutatott térképe, amely feltüntette az ötvösök házaikat is.

Végül, fertályonkénti csoportosításban, a városi ötvösök adattára is fellelhető a kötetben. Akárcsak a korábban említett táblázat, az adatbázis sem tükröz lezárt kutatásokat, ebből kifolyólag eredményei jelentősen bővíthetnek az elkövetkezőkben. Ilyen szempontból mérvadó lehet például a kolozsmonostori konvent anyagának az áttekintése, amely Kolozsvár történetének viszonylatában is igen fontos forráscsoport. Balázsfői Bálint esetét említve csupán, láthatjuk, hogy a kötetben ő Balázsfői Gergely feltételezhető fiaként jelenik meg, azonban Bogdándi Zsolt éppen e jegyzőkönyvek adataira támaszkodva nemrég állította össze a család 16. századi nemzedékrendjét, megcáfolván az említett feltevést.

A részletes elemzések igazolták, hogy az ötvösök nagy száma a város vezető testületeiben gazdasági erejüknek és egyéni képességeiknek volt köszönhető. A városi topográfia vizsgálata arra is rávilágított, hogy köreikben nagy szerepet játszottak az ingatlanszerzések. Ami az ötvösség mellett folytatott más tevékenységeket illeti, kiderült, hogy a családi háttér leginkább a második generációs családtagoknak nyitott erre alkalmat. Rámutatott arra is, hogy a céh

nagy ívű fejlődését a 16–17. század fordulóján nem külső elemek beáramlása, hanem a belső átalakulások eredményezték. Ti. az ötvösök számának növekedése belső konkurenciát eredményezett, mely a munka minőségi javulása mellett az ötvösök városi topográfiai helyzetére is kihatott. Bourdieu elméletének szemszögéből Kolozsvár esete is az említett erőforrások együttes és egymástól elválaszthatatlan jelenlétét mutatja. Tetemes anyagi háttér hiányában még a kulturális és társadalmi tőke megléte esetén sem tölthettek be például közéleti funkciókat.

A kiadvány több illusztrációt is bemutat Erdély és Kolozsvár 16. századi történetének, a kolozsvári ötvösség anyagi kultúrájának és tevékenységének a szemléltetésére. Tartalmi és esztétikai céljaik maradéktalan teljesítése érdekében azonban (egyesek mindenképp) több teret érdemeltek volna, és színes közlésüktől sem kellett volna eltekintenie a kiadónak. Csupán a három részre szakadt Magyar Királyságot ábrázoló térképet említenénk meg (6. old.), mely kis mérete és sommás volta miatt jóval kevesebb eligazítással szolgálhat az olvasónak, mint tehetne volna az említett körülmények között. Egyúttal feliratával – *Magyarország a mohácsi csata után (1526)* – kapcsolatban is megjegyeznénk, hogy nincs teljes összhangban a csak 1541 utáni realitásokat mutató ábrázolással.

A kötet adatai közötti gyors eligazodást a névmutató segíti, melyre az adattár és az elemzésbe ékelt számos egyedi példa miatt is feltétlenül szükség van. Megjegyeznénk azonban, hogy a 21. oldalon található táblázat adatai kimaradtak belőle, ezáltal azok a személynevek, melyek valamilyen véletlen folytán a következő táblázatba sem kerültek be, teljesen említés nélkül maradtak.

Könyvészeti tájékozottságának köszönhetően a szerző folyamatosan párhuzamot von a kolozsvári és erdélyi, illetve a nyugati fejlődési sajátosságok között. Fontos kitekintők ezek, ugyanis általuk kitapinthatóvá válnak az erdélyi politika-, város-, gazdaság- és társadalomtörténet jellegzetes és egyedi vonásai. A kiadvány nyelve, valamint a kiadó széles körű aktivitása következtében a kolozsvári ötvösség fejedelemség kori története már nemcsak a magyar, esetleg a román kutatás, hanem sokkal szélesebb rétegek érdeklődésére tarthat számot, és épülhet be az ötvösség nagyobb régiókat felölelő történetét bemutató szintézisekbe. Hazai könyvtáraink szűkös anyagi lehetőségeit tekintve azonban megfontolandónak találjuk egy magyar nyelvű összefoglaló közzétételének gondolatát is.

A munkáról összességében elmondható, hogy fő erénye a szerző szintetizálóképességét dicsérető összegző jelleg, a hozzáférhető adatokból levonható következtetések világos és logikus bemutatása. Mialatt számos kérdésre választ fogalmaz meg, ugyanannyi újabb problémát vet fel. Fontosnak tartjuk azt hangsúlyozni, hogy lényegében egy magiszteri dolgozattal van dolgunk, a szerző első nagyobb lélegzetű munkájával, mely azonban az összegyűjtött anyag mennyisége és az elemzés alapossága szempontjából semmiben sem marad el a tapasztaltabb kutatók eredményei mögött. Ismerve doktori értekezésének témáját, joggal remélhetjük, hogy a teljes kolozsvári városi elit hasonló jellegű, átfogó feldolgozását is ugyanilyen alaposságú elemzésben vehetik majd kézbe az érdeklődők.

Pakó László

Erdélyi testamentumok III.

Erdélyi nemesek és főemberek végrendeletei 1600–1660. Válogatta, a bevezető tanulmányt írta és a jegyzeteket összeállította Tüdös S. Kinga. Mentor Kiadó, Marosvásárhely 2008. 443 lap

Nehéz feladat előtt áll az a történész, aki forráskiadásra vállalkozik, annak ellenére, hogy első látásra talán ez tűnik sokak számára a

leghozzáférhetőbb „műfajnak”, hiszen a szöveget egyszerűen „csak” át kell írni, és kész is a publikáció. A forrásközlőnek azonban sok kérdést kell,